
 <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-4-57-62>

 <https://orcid.org/0000-0002-6842-629X>

СТЕПАНОВА Наталія Михайлівна

кандидатка філософських наук, доцентка кафедри дошкільної освіти,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: stepanova76@ukr.net

УДК 378.018.8:373.2.011.3-051(045)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ: ГРОМАДЯНОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено проблемам професійної підготовки майбутніх вихователів та місцю в цьому процесі громадянської освіти. На підставі аналізу нормативно-правових та науково-педагогічних джерел уточнено та поєднано поняття «професійна підготовка майбутніх вихователів» та «громадянська освіта».

*З'ясовано, що отримання спеціальності вихователя за освітніми рівнями бакалавра та магістра, окрім визначеної сукупності знань та навичок (*hard skills*), передбачає розвиток громадянських компетентностей, які об'єднують цілий спектр умінь, цінностей та ставлень (*soft skills*), необхідних як у професійному*

становленні педагога, так і в його соціально-побутовому житті.

Доведено, що громадянська освіта у професійній підготовці майбутніх вихователів є важливим компонентом навчання. Вона може викладатися як окремим предметом, так і бути інтегрованою в різні освітні предмети. При цьому доречно використовувати різні форми занять та методики. Проте, якісніших результатів можна досягти, якщо теоретичні концепції чи норми будуть подаватися у вигляді практичних вправ; замість лекцій будуть переважати практико орієнтовані заняття: дидактичні практикуми, лабораторні роботи; педагогічні диспути та ін.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх вихователів; громадянська освіта; дидактичні ігрові прийоми; сторітеллінг.

Постановка проблеми. Забезпечення будь-якої сфери громадянського життя держави професійними кадрами завжди було нагальною суспільною потребою. Особливо гостро це питання стосується освіти, адже це та сфера публічного життя, яка є основою добробуту всього суспільства і, як жодна, не терпить «фальші». Ввівши в дію концепцію «Нова українська школа», вітчизняні управлінці в сфері освіти офіційно надали батькам статус учасників освітнього процесу, що вказує на справді суспільну потребу в якісних педагогічних кадрах.

Протиріччя заключається в тому, що українському суспільству сьогодні, як ніколи, потрібні розумні, талановиті спеціалісти в усіх галузях освіти, й особливо – у закладах дошкільної освіти. Протягом багатьох десятиліть перебування України в складі Радянського Союзу складалася думка, що із нашими наймолодшими громадянами – дітьми дошкільного віку – можуть працювати спеціалісти, які отримали освіту в педагогічних училищах і яка сьогодні прирівнюється до неповної вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста. Вихователям закладів дошкільної освіти не обов'язково проходити курси підвищення кваліфікації, їхня заробітна плата є однією із найнижчих в освітній сфері та й взагалі, освітній процес у закладі дошкільної освіти є не стільки навчальним, скільки виховним, а сама дошкільна освіта є не обов'язковою. На жаль, саме такі держані підходи заклали уявлення в суспільстві, що дошкільна освіта є не фундаментальною в житті дитини, в закладі дошкільної освіти діти граються, а навчання почнеться лише зі школи.

Практика показує, що такі уявлення є не стільки хибними, скільки руйнівними для сучасної української дошкільної освіти. Сучасний вихователь – це педагог, який є першим вчителем у житті дитини. Від його

професійного рівня, особистісних якостей, ціннісних ставлень залежить майбутнє дитини, активного, свідомого, критично мислячого, відповідального, успішного громадянина незалежної України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що професійній підготовці майбутніх вихователів присвячено багато розвідок як педагогічних, так і психологічних. Як комплексну проблему, формування професійного рівня майбутніх вихователів, розглядають адепти вітчизняної дошкільної освіти А. Богуш, Г. Беленька, І. Дичківська, С. Нечай, Т. Філімонова та ін. В українському дошкільні сформувалися наукові школи, дослідники яких вивчають різні аспекти як виховання дітей дошкільного віку, так і науково-методичний, педагогічний супровід (під керівництвом А. Богуш – лінгводидактичні дослідження в сфері дошкільної освіти; під керівництвом Л. Артемової – ігрова діяльність та моральне виховання дітей дошкільного віку; під керівництвом Т. Поніманської – проблеми гуманізації освітнього процесу в ЗДО та ін.) [1, с. 14–17].

Проте, враховуючи сучасні виклики, які з'явилися в українському суспільстві за останні два роки: COVID-19, повномасштабна війна росії проти України, та які «породили» локауті, блекауті, змушені міграції, обмеження в вільному спілкуванні тощо, змінюються й вимоги до професійного рівня майбутніх вихователів.

Мета статті. На основі науково-педагогічних джерел уточнити поняття «професійна підготовка майбутніх вихователів» та виокремити частку в цьому процесі громадянської освіти.

За для досягнення поставленої мети ми користувалися методами теоретично-аналітичного опрацювання наукових джерел. Проте основу дослідження становлять емпіричні методи: спостереження, опитування, порівняння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна підготовка майбутніх вихователів лежить у площині різних освітніх сфер: законодавчої, методичної, філософської, психологічної, культурологічної та ін. В освітньому просторі сучасної України відбуваються значні зміни, які стосуються всіх цих сфер.

На законодавчому рівні дошкільна освіта є «обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні» (ст. 4 ЗУ «Про дошкільну освіту») [2] й має на меті забезпечити всебічний розвиток дитини. Також із введенням в дію Базового компонента дошкільної освіти відбулися й зміни й в освітніх підходах. На цьому етапі освітнього процесу до осо-

бистісно орієнтованого й діяльнісного підходів додається компетентнісна парадигма, яка має реалізовуватися в усіх, без виключення, освітніх напрямках [3].

Відповідно, для реалізації поставлених завдань змінюються й вимоги до рівня професійної компетентності вихователя. Ми суголосні із багатьма вітчизняними дослідниками, які доводять, що професійна підготовка вихователя залежить від якісно організованого освітнього середовища [4]. Але на наше переконання не менш важливим фактом підготовки є планування освітньо-педагогічних програм для майбутніх вихователів, де окрім дотримання принципів демократизації, гуманності та ціннісних орієнтацій, вагомим компонентом є підбір навчальних дисциплін [5, с. 143].

У нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на введення до всіх освітніх професійних програм громадянознавчих курсів. У цьому напрямі на найвищому законодавчому рівні держави зроблено кроки: у 2018 році прийнята Концепція розвитку громадянської освіти в Україні [6], імплементація положень якої знайшла своє відображення в освітніх нормативно-правових документах різних рівнів, у тому числі й із дошкільної освіти [2; 6].

Сучасний вихователь незалежної України має володіти знаннями, уміннями та навичками, мати свідомі переконання та ставлення в сфері громадянської освіти. Всі ці знання, уміння, досвід, ставлення та цінності є не чим іншим, як громадянськими компетентностями, які мають сприяти виконанню надважливих завдань, які суспільство ставить перед вихователем:

– навчання дітей дошкільного віку знань про Україну, українські звичаї та традиції; розуміння приналежності до української культури;

– розвиток умінь та навичок соціалізації в сім'ї, громаді, державі; дотримання правил поведінки в суспільстві; розуміння важливості прав людини і громадянина в житті кожної дитини;

– виховання поваги до української (державної) мови; формування гармонійних відносин у суспільстві, які сприяють досягненню спільних цілей, уникаючи конфліктів; формування власного суспільного досвіду комунікування, сповідуючи норми моралі, дотримуючись права власної гідності та ін.

Виконуючи зазначені завдання, можемо сказати, що в освітньо-професійних програмах, які пропонуються для підготовки майбутніх вихователів у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького зі спеціальності «012 До-

шкільна освіта» на освітніх рівнях бакалаврів та магістрів читаються дисципліни: «Громадянська освіта та права дитини», «Методика викладання громадянської та соціальної освітніх галузей», «Громадянська освіта: теорія й практика». Саме тому, маючи досвід викладання цих дисциплін, ми можемо поділитися таким досвідом.

1. Нашим здобувачам освіти не вистачає знань про рідний край, державу України, українські звичаї та традиції. Такий висновок ми зробили із кілька річного викладання вказаних дисциплін, яке починається вхідним діагностуванням. Серед кількох блоків запитань традиційно ми запитуємо й про важливі історичні, культурні події із життя України. Із результатами (подані в відсотках) можна ознайомитися на діаграмі (рис. 1). На що ми звертаємо увагу: є питання, які має знати кожний українець / українка, незалежно від рівня освіти, гендерних, релігійних чи інших вподобань. Наприклад, першим Президентом України багато хто називає Михайла Грушевського, замість Леоніда Кравчука. І навіть на таке просте, на наш погляд, питання про «Щедрик», дехто відповідає, що це колискова або колядка?

Рис. 1. Порівняльна таблиця вхідного діагностування по громадянській освіті здобувачів освіти ОС «бакалавр» за 2020–2022 роки

2. Ураховуючи виклики, які сьогодні є перед українським суспільством з боку росії, її агресивних зазіхань на незалежність нашої держави, ми вважаємо за необхідне включати до громадянознавчих курсів блок історико-культурних питань. Проте, це мають бути не лекції, а виключно практичні заняття у форматі лабораторних, воркшопів, занять-колажів.

Наприклад, організовуючи лабораторне заняття із важливих історичних віх нашої держави, ми використовуємо QR-коди, через які надаємо доступ здобувачам освіти до перевірених джерел із історії України. Ці тексти є невеликі, прості для опрацювання. Потім за допомогою сервісу Learning Apps ми створюємо різноманітні інтерактивні вправи на поєднання / складання пар / класифікацію тощо, які допомагають закріпити опрацьований матеріал.

Вихователь не є професійним істориком чи учителем історії. Але він / вона має володіти основними знаннями, які має передати нашим наймолодшим громадянам. Наприклад, чому наша держава названа Україною, звідки походить така назва; яке місто є столицею нашої держави, що таке столиця; яка мова є державною, чим відрізняється державна мова від рідної; чому в українській традиції є колядки, щедрівки й веснянки, чим відрізняються забавлянки від коліскових тощо.

3. Надзвичайно важливим завданням, яке сьогодні стоїть перед викладачем із педагогічних спеціальностей закладу вищої освіти, є не просто передача знань здобувачам освіти, а формування в них навичок та здатностей до активного, творчого впровадження отриманого досвіду. Практичні навички можна отримати тільки в процесі активного та інтерактивного навчання. Невеликий експеримент щодо вказаної позиції дає нам підстави до такого висновку (див. рис. 2).

Рис. 2. Порівняльна таблиця результатів проведення теми «Уміння домовлятися. Компроміс» за різними методиками

Розглядаючи тему «Уміння домовлятися. Компроміс» для однієї групи ми провели практичне заняття, основою якого були інформаційні блоки про те, що таке компроміс та правила спілкування в суспільстві.

Для другої групи із цієї ж теми ми обрали інтерактивні методики й провели заняття в формі міні-тренінгу. Серед кількох вправ була дидактична вправа-гра «Апельсин» [7, с. 56].

Учасники об'єднуються в дві групи-команди. Й кожна отримує особисте завдання: дістати апельсин. Апельсин один, одна команда має його дістати для того, або отримати сік, інша – для цедри.

Команди мають час для обговорення, обрання стратегії. Сама гра триває до 5-ти хвилин. Після чого гра припиняється й триває обговорення.

Під час обговорення викладач задає питання:

– чи досягла цілі ваша команда?

– що вам заважало / сприяло виконання завдання?

– що ви переживали в ході виконання завдання?

– досягти поставленої цілі було легко / важко? Чому?

– як ви вважаєте, чи потрібний компроміс у життєвих ситуаціях? Чому?

За результатами двох практичних занять, ми бачимо, що здобувачі на відмінно засвоїли поняття, що таке компроміс та які правила спілкування можна назвати успішними. Проте, у поясненні компромісу як цінності, здобувачі із 1 групи були не такі переконливі, як із 2-ї. А в практичній діяльності щодо досягнення компромісу й домовленості їхній рівень є значно нижчим. Такий результат дає нам підстави стверджувати, що будь-які теоретичні норми мають закріплюватися практикою, під час якої здобувачі «програють» ситуацію, моделюють, шукають варіанти щодо розв'язку тієї чи іншої педагогічної умови.

Навчити критично мислити, розвивати цю «м'яку» навичку як в дорослих, так і дітей, залишається одним із ключових завдань сучасної освіти. Цікавою методикою для вирішення цього завдання є методичний прийом «ретроальтернативістики», суть якого зводиться до дуже простого запитання: «а що б було, якби...». Цей прийом поєднує в собі кілька мисленевих операцій: порівняння, абстрагування, уяву, фантазію, що є важливим у розвитку критичного мислення. Під час викладання тем «Права дитини», «Права людини й громадянина» ми використовуємо цей прийом, задаючи питання:

– а щоб б було, аби дитина не мала права на ім'я / освіту / захист від насильства;

– а щоб б було, аби при розлученні батьків, дитина відправлялася в інтернат.

Пошук відповідей на ці та інші запитання дозволяє здобувачам освіти розвивати критичне мислення, підбирати аргументи щодо розв'язку важливих соціокультурних питань. А головне, навчає їх підходити до вирішення ситуації, застосовуючи комплексний підхід. Уміння розмірковувати, прогнозувати, знаходити вихід із важких ситуацій, дозволить майбутньому фахівцю на практиці справитися із нестандартною ситуацією, знайшовши правильне, оптимальне рішення.

Окремо скажемо про таку професійну якість вихователя як емоційність та педагогічний вплив на дитину дошкільного віку [8, с. 150]. Від народження дитина, ніби «губка», вбирає емоційні стани від дорослого, а потім наслідуює їх. На певному етапі життя дитини вихователь є для неї прикладом, зразком, еталоном. Саме тому, ми вважаємо, що загальний рівень культури

та емоційний інтелект є важливими навичками у становленні професійного рівня майбутнього вихователя.

Уміння керувати власними емоціями, навчати емпатії – це завдання, які не можна вирішити за одне заняття. Як і іншим «М'яким» навичкам, ним потрібно постійно навчатися, вдосконалювати, розвивати. Одним із дієвих практичних підходів є методика сторітеллінгу. Через ненав'язливу, захоплюючу, виховну розповідь або історію ми можемо пояснити що таке «добре», а що «ні»; розвинути почуття; створити мотивацію; вплинути на переживання та ін. Приклади із громадянської освіти є прекрасними додатками для створення історій за методикою сторітеллінгу.

Як ми вже згадували, нашим здобувачам освіти бракує знань про Україну, українців, українські звичаї й традиції. Невелика дидактична вправа-гра, яка розпочинається: «А ви знаєте про те, що в Україні є співучі піски... / одним із наймістичніших місць є... / українська трембіта визнана ...» дозволить не тільки повідомити цікавий факт із життя українців, а й підготувати історію в форматі сторітеллінгу, яка в пізнавальному, динамічному стилі познайомить слухачів із сторінкою соціокультурного життя громади, сприятиме розвитку їхнього критичного мислення, емоційного інтелекту та матиме якісні показники педагогічного впливу на дитину.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Професійний розвиток майбутніх вихователів є важливим освітнім завданням. При цьому громадянська освіта, на наше переконання, є основою навчання, яке отримує людина впродовж життя. Починаючи від соціалізації людини до її професійного становлення, успішності в житті – в усьому є частка громадянської освіти. З дитячих років дитина має навчатися норм і правил поведінки в суспільстві, розуміти важливість дотримання прав людини і громадянина, бути критично мислячою та медіаграмотною. В усіх цих починаннях наставником мають бути дорослі – батьки, вихователі. Саме тому рівень освіти дорослих, які є першими педагогами в житті дитини, має бути високим, якісним і головне громадянським.

Громадянська освіта у професійній підготовці майбутніх вихователів є важливим компонентом навчання. Вона може викладатися як окремим предметом, так і бути інтегрованою в різні освітні предмети, що є перспективою для подальших наукових розвідок.

Список бібліографічних посилань

1. Ворошчук О. Розвиток науково-педагогічних шкіл у галузі дошкільної освіти України (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2021. № 2(106). С. 13–24.
 2. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 липня 2001 року № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#top>
 3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
 4. Дичківська І.М. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів до інноваційної педагогічної діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків, 2018. 40 с.
 5. Степанова Н.М., Єнгальчева І.В., Коваленко О.А. Європейські соціальні цінності та їх вплив на професійне становлення майбутніх педагогів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 2021. Спецвипуск. Т. 2. С. 142–145.
 6. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 893-р) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 15.11.2022).
 7. ABC. Teaching human rights: practical activities for primary and secondary schools. New York; Geneva: United Nations, 2004. 163 p.
 8. Прокопенко І.Ф., Мкртчян О.А. Сучасні дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх вихователів у педагогічній теорії та практиці. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*, 2019. Вип. 61. С. 146–164.
- #### References
1. Voroshchuk, O. (2021). Development of scientific and pedagogical schools in the field of preschool education of Ukraine (second half of the 20th century – beginning of the 21st century). *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 2(106): 13–24 [in Ukr].
 2. About preschool education. Law of Ukraine dated July 11, 2001 No. 2628-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#top> [in Ukr].
 3. Basic component of preschool education in Ukraine. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukr].
 4. Dychkivska, I.M. (2018). Theoretical and methodological principles of Training of future educators of preschool institutions for innovative pedagogical activity: Abstract of Doctor's dissertation of Pedagogy. Kharkiv. 40 p. [in Ukr].
 5. Stepanova, N.M., Yengalycheva, I.V., Kovalenko, O.A. (2022). European social values and their impact on the professional formation of future teachers. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects. Special issue. Vol. 2: 142–145* [in Ukr].
 6. Concept of development of civic education in Ukraine: Approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 3, 2018 No. 710-p. (as amended by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 8, 2022 No. 893-p). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> [in Ukr].
 7. ABC. Teaching human rights: practical activities for primary and secondary schools. New York; Geneva: United Nations, 2004. 163 p.
 8. Prokopenko, I.F., Mkrtychyan, O.A. (2019). Modern studies of the problem of professional training of future educators in pedagogical theory and practice. *Collection of scientific works «Pedagogy and psychology»*, 61: 146–164 [in Ukr].

STEPANOVA Nataliia

PhD in Philosophy, Associate Professor of Preschool Education Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy

TRAINING OF THE FUTURE EDUCATORS: A CIVIC EDUCATION ASPECT

Summary. *Introduction.* The Ukrainian education of the XXI century is constantly searching for qualitative transformations. The changes concern all sections of the educational process including the professional training of the future teachers. Focusing on the preparation of students for their future teaching practice, we divide this process into several stages. Firstly, the education of a person himself (hardskills), the improvement of his key competencies and media literacy. Secondly, his becoming a professional, a teacher-educator who has to work with the youngest citizens of our country. Civic education is a unifying factor in the training.

Purpose. The aim of our investigation is to point out the importance of civic education in the training of the future educators. These methods and techniques can be used to implement the task.

Methods. We used methods of the theoretical and analytical processing of the scientific sources during our research. However, the basis of intelligence is empirical methods. They are observation, survey and comparison.

Results. Civic education refers to such types of education that do not have any frameworks or limitations. The following education should be throughout a person's life. We can study the meaning of the terms civic position, responsibility, laws, norms of behavior and your dignity, but to have knowledge is not enough. It is necessary to develop constantly civic competences that apply to all spheres of an individual's life without exception. This will allow not only to understand your own role in the life of

the state but also to be an active participant in qualitative changes relating to the state, community and family. Also, civic education provides opportunities not only to increase your own levels of competence but to develop the ability to teach others and be an example in solving problems. This is an important indicator of the teacher's professionalism.

Originality. In our opinion, civic education is the basis education that a person receives throughout his life. There is a part of civic education in all spheres of the life starting from the socialization of a person to his professional formation and success in the life. A child should learn the norms and rules of behavior in the society, understand the importance of observing human and citizen rights, be critical thinker and media literate. The adults, parents and educators, should be mentors in all these endeavours. That is why the level of adult's education, who are the first teachers in a child's life, has to be of a high quality, but the main point is a civic education aspect.

Conclusion. Civic education in the professional training of the future educators is an important component of education. It can be taught either as a separate subject or be integrated into various educational subjects.

Keywords: professional training of the future educators; civic education; didactic game techniques; storytelling.

Одержано редакцією 19.11.2022
Прийнято до публікації 06.12.2022